

УДК 141(430)«18/19»Кант I.:008«20»
DOI <https://doi.org/10.30970/vps.2024.31.08>

КАНТОВА КОНЦЕПЦІЯ «ВІЧНОГО МИРУ» ПЕРЕД ВИКЛИКОМ «ВІЧНОЇ ВІЙНИ»: АКТУАЛІЗАЦІЯ ЧИННИКА ЗІТКНЕННЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙ

Андрій Дахній

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра історії філософії,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна
e-mail: a-dakhniy@ukr.net
ORCID ID 0000-0001-6060-1885*

У статті Кантова філософська спадщина розглянута з акцентом на політико-правовій площині новаторських і нині вкрай актуальних досліджень німецького мислителя. Зокрема, виокремлено і систематичний, і історичний способи постановки питання стосовно можливостей досягнення і встановлення довготривалого миру. Відносно історичного аспекту виділено дві парадигми західного політико-правового мислення: аристотелівська та мак'явелівська; перша – з акцентом на цінностях, друга – на прагматичному інтересі, умовно кажучи, «конфронтаційна модель». При цьому показано, що Кант з-поміж новочасних попередників більше тяжів до французької духовної традиції, зокрема, до підходів Ж.-Ж. Руссо. Наголошено на тому, що для Канта ключовою є, виходячи з його морально-етичних підходів, ідея свободи індивіда – вона є релевантною і для Кантових досліджень *політико-правової* проблематики. Продемонстровано, що, інтерпретуючи людину не лише як мешканця природного світу, але й як жителя *світу свободної волі*, Кант тлумачить свободу як політичну категорію. Підкреслено особливість Кантових інтелектуальних зусиль, спрямованих на віднайдення механізму, який би давав можливість запобіганням війнам, хоч філософ і розумів, що мир не є природнім людським станом. Виявлено, що ключовою інтенцією філософа був заклик до такого загального правового громадянського стану, в межах якого треба встановити стан вічного миру між усіма державами, при цьому основні надії покладалися на держави, які сповідують *республіканський* устрій і які готові, зокрема, провадити між собою інтенсивну торгівлю. Відзначено, що такий підхід Канта, нехай лише локально, був успішно продемонстрований у другій половині ХХ сторіччя у Західній Європі. Особлива увага звернена на так звані «прелімінарні» статті Канта й показано її актуальність для сучасності, зокрема, у випадку російсько-української війни. Наголошено на спадкоємності у питаннях війни та миру між Кантом та К. Ясперсом, відтак продемонстровано суттєвість протестантської духовної культури, яка спирається на «етику відповідальності». Наголошено також на слухній ідеї Канта, згідно з якою, на протигагу до країн з республіканською формою правління, тиранії та диктатури як такі, що не підзвітні своєму населенню, частіше схильні розв'язувати загарбницькі війни, відтак вони, по суті, готові не до «вічного миру», а саме до «вічної

війни». У цьому сенсі вельми логічним постало питання про співвідношення між різними цивілізаційними типами, про «зіткнення цивілізацій».

Ключові слова: мир, запобігання війні, прелімінарні статті, цінності, прагматичний інтерес, свобода, мета і засоби, людська природа, етика відповідальності.

Вступ

Розпочнімо із вказівки на максимально загальний контекст *реценції* філософії Канта і спробуймо далі виокремити один із її аспектів. Як відомо, серед ключових принципів історико-філософського дослідження прийнято виділяти, поряд із буквальністю, контекстуальністю та врахуванням спекулятивних інтерпретацій, такий критерій, як *вичерпність* – себто до уваги потрібно брати всі без винятку тексти того чи іншого мислителя, не маргіналізуючи одні і не упривілейовуючи інші (до речі, коли ми кажемо, приміром: «Гьоте – автор “Фауста”», то тим самим немовби маргіналізуємо його інші твори, скажімо, «Страждання юного Вертера» чи «Поезію та істину» або ж коли називаємо Шекспіра «автором “Гамлета”», то у такий спосіб маргіналізуємо його сонети чи численні інші п’єси).

Те саме стосується, звісно, і порушеної німецьким мислителем проблематики, її становлення і розвитку. За такого підходу філософія Канта має сприйматися в її цілісності та комплексності, іншими словами, треба враховувати не лише гносеологічний, морально-етичний, естетичний, релігійний та антропологічний виміри, але й ідеї філософа, висловлені ним у *політико-правовій* площині.

Відповідно, в межах філософського надбання німця треба враховувати всі його ключові роботи; себто такі праці, як «Критика чистого розуму», «Критика практичного розуму», «Критика сили судження», «Релігія лише в межах розуму», «Антропологія з прагматичного погляду» мають бути доповнені і таким репрезентативним твором, як приналежний до пізнього етапу творчості філософа трактат «До вічного миру» (1795) (бо ж, ніде правди діти, в інтерпретаційному просторі кьонігсберзький мислитель все ж переважно зводиться або до «гносеологічного» прочитання, або ж до «морально-етичного», або ж, від сили, до «антропологічного»; так, звісно, у випадку з Кантом як автором праці «До вічного миру» ми маємо справу вже з «пізнім» Кантом, у якого вже дещо менше снаги і продуктивності, ніж у попередні десятиліття – все-таки цей твір він пише у 71-річному віці).

Кантова філософія і парадигми західного мислення

Залишаючись на ґрунті широкого контексту, проте в даному разі вже не *систематичного*, як було засвідчено вище, а *історичного*, мусимо вказати, умовно кажучи, на *дві парадигми* західного мислення, які сформувалися вже задовго до Канта і які вже багато століть протистояли одна одній (передовсім у питанні щодо співвідношення між етикою та політикою): умовно кажучи, *аристотелівську* та *мак’явеллівську*. В історико-філософській ретроспективі Кант, звісно, ближчий до Аристотеля, ніж до італійця: у випадках із Стагіритом і Кантом йдеться про самообмеження моральної людини, яка займається

політикою, про тісну кореляцію політики і етики, їхню «взаємодоповнюваність», у випадку з останнім, себто з Мак'явеллі – про їхнє рішуче протиставлення, про готовність обирати які завгодно засоби, в тому числі неморальні, аби лише досягти бажаної політичної мети.

Так, Кант (на відміну, скажімо, від Ж.-Ж. Руссо) не ідеалізував людську природу – бачив у ній чимало руйнівних, деструктивних потягів, проте не зупинився на цій недосконалої, на людських недоліках, як це робив, прикладом, той же Н. Мак'явеллі, який намагався з ними змиритися, їм «потурати», а тому не виходив за межі «конфронтаційної» парадигми (до чого згодом більшою чи меншою мірою схилилися, втім, такі мислителі, як Т. Гоббс чи більшість німецьких філософів кінця XVIII–XIX століть – Й. Г. Гердер, Й. Г. Фіхте, Г. В. Ф. Гегель, К. Маркс, Ф. Ніцше, але ні в якому разі не сам Кант). Себто треба пам'ятати про наявність іншої парадигми, в рамках якої наголос робиться на *прагматичі владних стосунків* (з-поміж філософів XX сторіччя варто назвати передовсім М. Фуко, а з політиків, державних діячів – у давній історії: кардинала Рішельє, у новітній: американця Г. Кісінджера). Ця світоглядна парадигма тісно пов'язується з такою стратегією (гео)політики, як так звана *Realpolitik*, наголос не на цінностях, а на (прагматичних) інтересах. Різке розходження між політикою та етикою в межах *Realpolitik* – це точно не про Канта.

До умовної «лінії Аристотеля» є підстави зарахувати мислителів, які і в часі, і ментально були для Канта значно ближчими. Причому йдеться не лише про загальне співвідношення між етикою та політикою, але й сприйняття питань, пов'язаних з проблематикою війни та миру: у цьому контексті на передній план виступають такі постаті, як Ш. Сен-П'єр та Ж.-Ж. Руссо (останній, намагаючись популяризувати утопію аббата Сен-П'єра, поширював погляд, згідно з яким держави мали б бути об'єднані з допомогою угод, аби приборкати їхнє прагнення до експансії). Тобто Кант опублікував трактат «До вічного миру», очевидно примикаючи до традиції аббата Сен-П'єра і Ж.-Ж. Руссо.

Важливо, втім, розуміти, що вже ідеї самого Канта відіграли вельми позитивну роль і після закінчення Першої світової війни (маються на увазі програма тодішнього американського президента В. Вільсона), і після завершення Другої світової (зокрема, йдеться про створення Хартії ООН), нарешті, після розпаду Радянського Союзу. У будь-якому разі, Кантові ідеї щодо *мирного співіснування народів* успішно реалізовувалися в Європі після 1945 року аж до зовсім недавнього часу.

Як відомо, Кант у своїй філософії не втомлювався підкреслювати, що суттєвим є не те, що з нами робить природа, а те, що ми самі здатні з собою робити. Ідея *свободи індивіда* є ключовою, безперечно, і для *політико-правової* проблематики.

Тобто людина – не лише житель природного світу, в якому діє принцип: «Війна – батько всього» (знаменитий вислів Геракліта окреслює антагонізм, взаємне протиборство, конфронтацію, які лежать в основі світу); Кант був далекий від думки, що мир є природним станом, проте він вірив у силу

розуму, морального чуття і їхню спроможність мир берегти, підтримувати, відновлювати. І тут, власне, він осмислював інший вимір людини, думаючи про неї – як про жителя *світу свободної волі*, відтак про свободу як політичну категорію.

Кант прагнув відпрацювати такий механізм, який би давав можливість бодай у майбутньому вийти на додання в людській історії агресивності, войовничості, сприяв би запобіганням війнам. Велике й шляхетне завдання людського роду – загальний правовий громадянський стан, паралельно з яким має бути встановлений *стан вічного миру між усіма державами*, при цьому державами, які до цього надаються найкраще – ті, які сповідують *республіканський* устрій. Засобом для останнього мав слугувати розвиток міжнародної торгівлі та спілкування з їхньою обопільною користю для різних держав.

Ідея Канта про *запобігання війнам* (із спиранням на означену вище французьку традицію) значною мірою реалізувалася на європейському континенті у ХХ сторіччі саме через створення Європейського Союзу – запобіжником, зокрема, стала спільна валюта, тобто фінансові, економічні і політичні фактори співпраці (те, що німецькою мовою виражається словами: «Wandel durch Handel», себто дослівно з німецької: «зміни через торгівлю»).

Іншими словами, не буде перебільшенням твердження, що багато в чому правова архітектура Європи після Другої світової війни була вибудована немовби за «лекалами» Канта. Або ж принаймні його мислення багато в чому становить вельми притомний, тверезий аналіз політико-правових реалій з боку філософа, і не просто філософа, а європейської людини, тобто людини, сформованої на християнському духовному та античному раціональному ментальному базисі (такий собі «християнський аристотелізм»). По суті, ключова ідея Канта якраз і зводиться до можливості побудови в майбутньому мирного світового порядку саме республіками громадян світу (і впродовж кількох десятиліть у випадку з Європою це справді непогано спрацьовувало).

Інша справа, що вказаний позитивний досвід стосувався саме країн Європи і базувався саме на *західних* принципах і цінностях. Проте поряд на європейському континенті знаходилася держава іншого штибу, влаштована за іншими принципами і керована іншими ціннісними пріоритетами – Російська Федерація. Її керівництво на чолі з президентом В. Путіним брутально й цинічно порушило статут ООН і вчинило, всупереч міжнародному праву (і, зрештою, навіть усупереч самим чинним російським законам), збройну агресію проти сусідньої країни – України.

Новітнє перепрочитання «До вічного миру»

Втім, все ж звернімо більш ретельну увагу на трактат Канта «До вічного миру», який, за словами У. Шультца, «містить точне представлення шляху, завдяки якому можна прийти до стану миру, який би охопив усю землю» [Schultz, 2005, S. 130], зокрема, на так звані «прелімінари» статті у Кантовій праці:

«1. Жодна мирна угода не повинна вважатися такою, якщо при її укладенні зберігається прихована можливість майбутньої війни. 2. Жодна самотійна держава (більша чи менша – байдуже) не може бути привласнена іншою

державою шляхом успадкування, обміну, купівлі або дарування. 3. Постійні армії з часом повинні повністю зникнути. 4. Державні борги не повинні слугувати цілям зовнішньо-політичної боротьби. 5. Жодна держава не має права насильно втручатися в політичний устрій і правління іншої держави. 6. Жодна держава під час війни з іншою не повинна вдаватися до таких ворожих дій, які зробили б неможливою обопільну довіру при майбутньому мирі...» [Kant, 1977, S. 196–202].

Наведені статті варто екстраполювати на ситуацію новітньої історії. Якщо, приміром, взяти до уваги першу з названих статей, то її слушність, по суті, була підтверджена згодом, у першій половині ХХ сторіччя: умови Версальського мирного договору, укладеного між державами-переможцями у Першій світовій війні та переможеною Німеччиною, якраз містили положення, які в підсумку становили щось на кшталт «бомби сповільненої дії», породжуючи у підсумку реваншистські настрої серед значної частини німців.

Щодо третьої статті, то такого роду передбачення для європейців після Другої світової війни не виглядало утопічним, принаймні витрати бюджетів їхніх держав на оборону до 2022 року постійно лише скорочувалися (в т. ч. через покладання об'єднаних європейців на військову «парасольку» США), в основі такого погляду лежало зокрема й уявлення про *соціальну державу* європейських суспільств, які, природньо, прагнули більше коштів витратити на освіту, культуру, охорону здоров'я тощо, а не, як здавалося, на зайву, «застарілу» і вже не таку важливу в новітніх умовах сферу озброєнь, армію тощо.

А от п'ятий та шостий пункти звучать більш ніж актуально саме в стосунку до ситуації навколо розв'язаної Росією стосовно України агресивної, нічим не спровокованої, війни (спочатку, в менших масштабах, у 2014 році, згодом, у значно серйозніших – у 2022 році): Російська Федерація насильно втрутилася в політичний устрій і правління України, вдавшись до таких ворожих дій, які, по суті, зробили неможливою обопільну довіру при встановленні майбутнього миру.

І тут ми приходимо до необхідності визнання дивовижної актуальності ідей Канта в контексті започаткування цієї зловісної сторінки у новітній світовій історії: згідно з Кантовим переконанням, *війни* легко розпочинають саме *недемократичні* режими, а все тому, що вони можуть собі дозволити не враховувати думку суспільства: останнє попросту не дозволило б урядові розпочати й вести війну. Тобто демократії самі по собі схильні до запобігання війнам, позаяк чутливо прислухаються до настроїв громадянського суспільства, від якого залежать і залежатимуть на чергових демократичних виборах.

Натомість у випадку з Росією це виглядало так: спочатку режим «закручує гайки», знищує опозицію і альтернативні ідеї, робить принципом незмінюваність влади, її «законсервовує», при цьому порушує цілу низку законів власної ж країни, а потім з неймовірною легкістю, не оглядаючись ні на думку суспільства (яке вже залякане насильством та репресіями і свідомість якого суттєво маніпульована пропагандою), ні на реакцію світу, нехтуючи будь-якими угодами, розпочинає війни. Саме так вчиняла Росія у випадку з Грузією, Сирією, нарешті, з Україною (при цьому лицемірно називаючи

війну «спеціальною воєнною операцією»)... Війна сприймається як засіб поширення влади назовні і збереження її всередині (крім того, варто врахувати специфіку суто російського чинника – той *ресентимент*, який склався історично, а також пристрасть до руйнування, значною мірою притаманну російській побутовій і політичній культурі). Отже, війни розпочинають авторитарні режими, які не мусять оглядатися на своє населення, позаяк воно, в умовах незмінюваності влади і прийняття рішень у вузькому колі владної верхівки – жодним чином не впливає на ухвалення цих рішень. Саме так і сталося у випадку з агресією російських військ проти України як 2014 року, так і, особливо, 2022 року (звісно, крім агресивності російської зовнішньої політики, не можна недооцінювати і надто обережної й «угодовської» політики самого Заходу, яка певним чином теж сприяла відчуттю безкарності путінського режиму...). Тим самим, здавалося б, цілком реальний після 1945 року «вічний мир» у Європі досить швидко перетворився в ілюзію: війна на європейський континент повернулася.

І все ж не втрачає актуальності Кантова ідея необхідності встановлення міжнародного правопорядку, який у майбутньому мав би слугувати запобіжником щодо розв'язання агресивних воєн. Як висловився М. Гаєр стосовно Кантової ідеї вічного миру, «...в центрі стоїть ідея правового стану, який має бути встановлено, щоб мати змогу знову й знову класти край беззаконній свободі дикунів і володарів, які в позбавленому законів природному стані безперервно воюють» [Гаєр, 2007, с. 277].

Водночас варто пам'ятати також про конфесійний чинник: вписаність Канта у *протестантську* духовну культуру. Філософ належав до поважної традиції німецьких мислителів протестантського штибу, починаючи від М. Лютера, які робили акцент на чинникові сумління, інтелектуальній чесності, на культуру праці, яка корелюється із покликанням, на пріоритеті не «*Gesinnungsethik*» («етики переконань»), яка не виключає фанатичність), а «*Verantwortungsethik*» («етики відповідальності»). Щодо «етики переконань», то справді – наші суб'єктивні переконання не повинні ставати важливішими, ніж чинник загальнолюдського блага, засада відповідальності перед усіма людьми.

До речі, саме у дусі щойно згаданої протестантської етики відповідальності К. Ясперс, екзистенційний філософ ХХ сторіччя, духовний спадкоємець Канта, у, за словами Г. Занера, «його, можливо, найкращій політичній праці...» – «Питанні провини» («*Die Schuldfrage*») [Saner, 1991, S. 53], де виділяв кримінальний, політичний, моральний та метафізичний різновиди провини, – вів мову про колективну провину й колективну ж відповідальність німців за злочини проти людяності (прикметно, що сам Ясперс, будучи постійним критиком нацистського режиму, стверджував, що й він сам несе частку провини – принаймні *моральної* – за вчинені нацистським режимом злочини). При цьому варто підкреслити ще одну особливість: Кант, як згодом, скажімо, М. Вебер та К. Ясперс – ніколи не дистанціювався від поточних історичних подій, не був, як висловлюються німці, «чужий світові» (*weltfremd*), навпаки – жваво цікавився суспільно-політичними питаннями, тож певним чином задавав імпульс, який у подальшому був розвинений. В аналогічний спосіб

питання провини, звісно, має розглядатися і в контексті російських злочинів про України.

Зіткнення цивілізацій і загрози «вічної війни»

Нарешті, слід торкнутися ще одного аспекту: розгляду поглядів Канта у розрізі феномену *зіткнення цивілізацій* (сам концепт найчастіше асоціюється з однойменною роботою С. Гантінгтона, де той, як відомо, виділяє дев'ять типів цивілізаційних утворень: західну, латиноамериканську, африканську, ісламську, сінську, індуську, російсько-православну, буддистську, японську [Гантінгтон, 2006, с. 18–19]).

Як зазначалося вище, в епоху по закінченні Другої світової війни Європа жила у достатньо стабільних умовах, держави дотримувалися ухвалених угод, тож видавалося, що мир на континенті буде, власне, якщо не вічним, то вельми тривалим... Проте багато що змінилося через зовнішню політику Росії, особливо після приходу до влади В. Путіна (першим «дзвіночком» було російське вторгнення 2008 року до Грузії). І глибинна причина, звісно, – в прагненні вести колонізаторську, імперську політику, у наявності *принципово іншої* цивілізаційної парадигми розвитку: в її рамках культивується прагнення не до свободи громадян, а тотального контролю держави, не плекання людської гідності, а, навпаки, знищення будь-яких її паростків, не підтримання плюралізму, а жорсткої уніфікації, нарешті, націленість не на мирне співіснування із іншими країнами, а на *конфронтацію* з ними, на плекання мілітаристської традиції. У межах цієї парадигми діє не право, а сила, не сила права, а право сили, не обмежена нічим – жодними законами і правом – воля до влади (в результаті це виливається в боротьбу проти світового правопорядку, в об'єднання диктатур проти демократій).

Висловлюючись Гантінгтоною термінологією, можна було б сказати, що останнім часом посилюється протистояння саме цих двох цивілізаційних парадигм – *західної*, демократичної, з одного боку, та *російсько-православної*», авторитарної, із іншого [Гантінгтон, 2006], причому основним полем битви постала саме територія України. Не забуваймо при цьому: Кант сповідував погляд, згідно з яким тривалий мир може бути досягнутий лише у випадку добровільного союзу саме *республіканських*, демократичних держав, а не тираній, диктатур чи іншого типу авторитарних режимів (в останньому випадку можлива хіба що, як зазначено у заголовку статті, «вічна війна»). Так, Кант показав *умови можливості встановлення вічного миру* (між демократичними країнами – до речі, друга «остаточна стаття» ґрунтує ідею міжнародного права на «федералізм вільних держав» без будь-якої гегемонії [Kant, 1988, S. 285]; емпірично це навіть якоюсь мірою доводило свою спроможність в Європі після 2-ї світової війни (а на початку 90-х навіть здавалося, що Френсіс Фукуяма з його ідеєю «кінця історії» має рацію: Постдамська система міжнародного правопорядку здавалася все ще цілком стабільною; тим часом щонайменше починаючи з 2007 року (з часу сумнозвісного путінського виступу у Мюнхені) вона поступово, але неухильно, піддавалася ерозії й на сьогодні, по суті, вже є зруйнованою).

При цьому не забуваймо, що той же Кант вказував на легкість, з якою не-демократичні, авторитарні режими (бо можуть не оглядатися на волю народу) здатні розв'язувати війни...

Як відомо, тривалий мир у Західній Європі у другій половині ХХ століття став можливим лише після процесу денацифікації, подолання жахів «тоталітарної ночі», після подальшого об'єднання демократичних країн Європи через усунення будь-яких кордонів, зокрема, через вільне пересування людей, товарів і послуг, завдяки серйозній торговельно-економічній співпраці...

Тривалий мир у світі чи принаймні у Європі немислимий без попередньої аналогічної справи щодо сучасного диктаторського російського режиму та, ймовірно, його «сателітів». Тож справа миру вимагатиме серйозних і перманентних зусиль усього цивілізованого світу, світу, форпостом якого наразі виступає Україна, світу, який, стоячи на засадах *демократичних* цінностей, серед своїх пріоритетів має західні політико-правові принципи, у становленні яких не останню роль відіграло засвоєння основ Кантової філософії, де ключовими постають *моральність, гідність і свобода людини*. Без цього можливість тривалого, ба більше – вічного миру не є реальною – ні в найближчій, ні навіть у далекій перспективі...

Вочевидь, існує також можливість рухатися «від супротивного»: якщо вічний мир, за логікою Канта, можливий із допомогою республік, федерацій демократичних націй тощо, то «вічна війна» є не лише можливою, але й неминучою, якщо домінуватиме протилежне – союз і домінування авторитарних режимів, їхній неодмінний конфронтаційний потенціал.

Саме тут вкотре актуалізується питання про різні парадигми цивілізаційного розвитку, про різні політичні культури... Так звані *прелімінарні* статті у трактаті Канта майже у всьому суперечать тому, що у своїй зовнішній політиці традиційно сповідує Росія. Особливого звучання й певної парадоксальності цим обставинам додає тимчасове перебування Кьонігсберга і Канта (впродовж кількох років) саме в складі Російської імперії. Ну і, власне, починаючи з 1945 року рідне місто Канта знаходиться під юрисдикцією Російської Федерації. Тобто Кант пише для держав *республіканського* устрою (перша стаття «остаточних» статей), але якщо, крім республік і справжніх федерацій громадянських суспільств існують авторитарні, диктаторські режими (на кшталт Ірану, Північної Кореї, Росії: всі ці країни – агресивні, войовничі, не поступливі, вони готові радше до постійної конфронтації, до «вічної війни», позаяк війна із зовнішнім «ворогом» постає, серед іншого, передумовою збереження їхньої влади), то реалізація відповідних Кантових проектів є неможливою, а самі ідеї через те виглядають доволі утопічними.

Інша справа, якщо всі країни світу погодяться приєднатися до цього *Weltbürgerrecht*, всесвітнього громадянського права. Знову ж таки, локально, в межах Європи після 2-ї світової війни схожі підходи досить успішно реалізувалися, але Європа – це ще не весь світ... Ба більше, на сьогодні західний світ, якщо підходити до цієї проблематики й відповідних перспектив суто кількісно, становить все-таки меншість світу – натомість переважну більшість складають народи не-демократичного табору (до того ж посилюється так

званий «анти-ліберальний Інтернаціонал», саме із центром у Кремлі, не варто нехтувати й анти-глобалістськими умонастроями в чималій частині сучасного світу)... Тож перспективи побудови «вічного миру» виглядають проблематичними, хоча глобально між 1945 роком та 1991 роком більшою чи меншою мірою стабільність і мирне співіснування залишалися, щонайменше між Заходом та так званим «соціалістичним табором»... У будь-якому випадку, зараз до вічного миру ой як далеко (ба більше, за найбільш несприятливого і трагічного сценарію розвитку подій існує навіть небезпека самознищення людства через використання ядерної зброї)...

Нарешті, якщо дивитися на поточну геополітичну ситуацію у світі, варто враховувати ще один чинник. Побудова вічного миру на всій планеті ускладнюється, серед іншого, і через тотальну *недовіру*, зокрема, між світом Заходу і так званим «глобальним Півднем».

А ще конфлікт цивілізацій як конфлікт ментальностей, протилежних ідеологічних векторів може бути продемонстрований хоча б на прикладі двох максим – власне, Кантової та тієї, яку наприкінці XIX сторіччя окреслив стосовно російської цивілізаційної парадигми український письменник І. Нечуй-Левицький. З одного боку, можемо згадати знамениту Кантову максиму: «Чини так, аби максима твоєї волі могла стати основою суспільного законодавства...» А з іншого – значно менш відомий девіз: «Живи сам і нікому іншому не давай жити!» [Нечуй-Левицький, 1998]. Саме так Нечуй-Левицький у галицькому часописі «Правда» 1891 року висловлюється стосовно девізу, який, на його думку, віддавна панує в Росії.

Замість висновку

Зважаючи на один із ключових викликів сучасності – широкомасштабну війну в Європі, дедалі більше поширення насильства та брутальне порушення статус-кво міжнародної правової системи (передовсім з боку сучасної російської держави) актуалізується *гуманістичний* у своїй основі *етично-правовий* складник Кантової інтелектуальної спадщини, зокрема, його концепція вічного миру. Саме трактат «До вічного миру», написаний філософом у *пізній* період його творчості, був узятий за точку відліку для осмислення сучасної ситуації війни, розв'язаної Росією проти України: з-поміж іншого, була продемонстрована слухність Кантової думки про те, що сталий мир може бути досягнутий лише країнами з республіканським устроєм (які до того ж встановили між собою плідні економічні й торговельні зв'язки), натомість тиранії і диктатури, не будучи підзвітними своєму населенню, є значно більше схильними до розв'язування загарбницьких воєн. І хоча деякі підходи Канта можуть видаватися дещо наївними і навіть утопічними, все ж більшість його ідей зберігають цінність і переконливість – передовсім через їхній *універсальну* природу і невідмінне *морально-етичне* обґрунтування. Це стосувалося як «преліминарних», так і «остаточних» статей, які німець запропонував у договорі, що склав основу аналізованого трактату. В останньому випадку йдеться, конкретніше, про вагому для *протестантської* духовної культури «*етику відповідальності*» на противагу до «етики переконань», релевантність якої, знову ж таки, виходить далеко поза межі протестантської конфесійної парадигми.

Також була окреслена, нехай і побіжно, актуальність Кантових підходів для ХХ сторіччя та для нашого сьогодення з допомогою спроб такого його інтелектуального спадкоємця, як К. Ясперс: зокрема, бралися до уваги рефлексії останнього з приводу національної *провини* та *відповідальності*. Було звернено увагу і на принципове розрізнення двох цивілізаційних парадигм – *західної, демократичної*, з одного боку, та так званої *російсько-православної, авторитарної*, з іншого боку, показано, наскільки західні цінності, попри чимало небезпек і викликів, зберігають свій універсалістський потенціал.

Список використаних джерел

1. Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку / пер. з англ. Львів : Кальварія, 2006. 474 с.
2. Гаєр М. Світ Канта: Біографія / пер з нім. Л. Харченко. Київ : Юніверс, 2007. 336 с.
3. Нечуй-Левицький І. Українство на літературних позовах з Московщиною / *Іван Нечуй-Левицький. Українство на літературних позовах з Московщиною. Культурологічні трактати* / упоряд. М. Чорнопиского. Львів : Каменяр, 1998. С. 127–241. URL: <https://tarnawsky.artsci.utoronto.ca/elul/Nechui/Ukrainstvo/ukrainstvo07.NaPozvakh-1.html>.
4. Kant I. Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf. *Kant I. Werke in zwölf Bänden. Band XI: Schriften zur Anthropologie, Geschichtsphilosophie, Politik und Pädagogik*. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1977. 393 S.
5. Kant I. Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf. *Philosophen Lesebuch*. Bd. 2. Berlin : Dietz Verlag, 1988. S. 280–288.
6. Saner H. Karl Jaspers mit Selbstzeugnissen und Bilddokumenten. Hamburg : Rohwolt Verlag, 1991. 185 S.
7. Schultz U. Immanuel Kant. Hamburg : Rohwolt Verlag, 2005. 188 S.

References

- Geier, M. (2007). *Svit Kanta: Biohrafia* [The World of Kant: A Biography] / transl. from German by L. Kharchenko. Kyiv: Yunivers. [In Ukrainian].
- Huntington, S. (2006). *Protystoiannia tsyvilizatsii ta zmina svitovoho poriadku* [The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order] / transl. from English. Lviv: Kalvariia. [In Ukrainian].
- Kant, I. (1977). Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf. *Kant I. Werke in zwölf Bänden. Band XI: Schriften zur Anthropologie, Geschichtsphilosophie, Politik und Pädagogik*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Kant, I. (1988). Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf. *Philosophen Lesebuch* (Bd. 2, S. 280–288). Berlin: Dietz Verlag.
- Nechui-Levytskyi, I. (1998). Ukrainstvo na literaturnykh pozvakh z Moskovshchynoiu [Ukrainianism on Literary Appeals to Moscow]. In M. Chornopyskyi (ed.), *Ivan Nechui-Levytskyi. Ukrainstvo na literaturnykh pozvakh z Moskovshchynoiu. Kulturolohichni traktaty* [Ukrainianism on Literary Appeals to Moscow: Cultural Treatises] (pp. 127–241). Lviv: Kameniar. <https://tarnawsky.artsci.utoronto.ca/elul/Nechui/Ukrainstvo/ukrainstvo07.NaPozvakh-1.html> [In Ukrainian].
- Saner, H. (1991). *Karl Jaspers mit Selbstzeugnissen und Bilddokumenten*. Hamburg: Rohwolt Verlag.
- Schultz, U. (2005). *Immanuel Kant*. Hamburg: Rohwolt Verlag.

KANT'S CONCEPT OF «PERPETUAL PEACE» IN THE FACE OF THE CHALLENGE OF «PERPETUAL WAR»: ACTUALISATION OF THE CLASH OF CIVILISATIONS FACTOR

Andrii Dakhnii

*Ivan Franko National University of Lviv,
Department of History of Philosophy,
1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: a-dakhniy@ukr.net
ORCID ID 0000-0001-6060-1885*

The article examines Kant's philosophical legacy with an emphasis on the political and legal plane of the innovative and currently extremely relevant research of the German thinker. In particular, both systematic and historical ways of posing the question of the possibilities of achieving and establishing long-term peace are highlighted. Regarding the historical aspect, two paradigms of Western political and legal thinking are distinguished: Aristotelian and Machiavellian; the first – with an emphasis on values, the second – on pragmatic interest, conditionally speaking, the «confrontational model». It is shown that Kant, among his modern predecessors, was more inclined towards the French spiritual tradition, in particular, to the approaches of J.-J. Rousseau. It is emphasized that for Kant, based on his moral and ethical approaches, the idea of individual freedom is key – it is also relevant for Kant's research on political and legal issues. It is demonstrated that, interpreting a person not only as an inhabitant of the natural world, but also as an inhabitant of the world of free will, Kant interprets freedom as a political category. The peculiarity of Kant's intellectual efforts aimed at finding a mechanism that would make it possible to prevent wars is emphasized, although the philosopher understood that peace is not a natural human state. It is revealed that the philosopher's key intention was a call for such a general legal civil state, within the framework of which a state of perpetual peace should be established between all states, while the main hopes were placed on states that profess a republican system and are ready, in particular, to conduct intensive trade with each other. It is noted that this approach of Kant, albeit only locally, was successfully demonstrated in the second half of the twentieth century in Western Europe. Special attention is paid to the so-called «preliminary» articles of Kant and their relevance for modernity is shown, in particular, in the case of the Russian-Ukrainian war. The continuity in the issues of war and peace between I. Kant and K. Jaspers is emphasized, thus demonstrating the significance of the Protestant spiritual culture, which is based on the «ethics of responsibility». The correct idea of Kant is also emphasized, according to which, in contrast to countries with a republican form of government, tyrannies and dictatorships, not being accountable to their population, are much more inclined to unleash wars of aggression, therefore, they are, in fact, ready not for «perpetual peace», but for «perpetual war». In this sense, the question of the relationship between different civilizational types, of the «clash of civilizations» has become quite logical.

Keywords: peace, war prevention, preliminary articles, values, pragmatic interest, freedom, ends and means, human nature, ethics of responsibility.

Отримано / Received: 02.10.2024